

tä, mutta tämä olisi ollut tarpeen eksplikoida. Nimittäin yhdenlainen tekstikäsitely on omiaan johtamaan yhdenlaisiin erittely- tai tulkintamenetelmiin, toisenlainen toisenlaisiin. Siten tekstikäsitelyksen eksplikointi olisi ollut tarpeen mm. siksi, että näin kirjoittajat olisivat tehneet lukijalle lähtökohtansa selviksi ja antaneet hänelle mahdollisuudet seurata, miten he ovat päätyneet esittämään juuri esittämiään erittely- tai tulkintamenetelmiä eivätkä muita. Tämä vaatimus voidaan esittää kirjoittajille aivan yhtä perustellusti kuin he esittävät vastaavansisältöisen vaatimuksen laadullisille erittelijöille.

Veikko Pietilä

Viestintätutkimuksen karsinoita ja raja-aitoja

PANULA, Juha. Vaikutus, käyttötarkoitus ja merkitys joukkoviestintätutkimuksessa. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A – 3:1988. 147 s.

Suomen tiedotusopillinen yhteisö ei ole kovin suuri, mutta silti sen sisäinen kommunikaatio on välillä katkonaista. Itse kuulin Juha Panulan tutkimuksesta vasta pari vuotta sen julkaisemisen jälkeen. Luulen, että monet kollegat tutustuvat siihen vasta nyt.

Vieläkin Panulan teksti on huomion ja lukemisen arvoisen. Hänen lähtökohtanaan ollut joukkoviestintätutkimuksen käymistila ei ole rauhoittunut. Jos on oppimisen tai opettamisen mielessä kiinnostunut niistä tiedotustutkimuksen suuntauksista ja peruslähtökohdista, jotka suomalaistakin tiedotusoppia pitkälle dominoivat, on Panulan kirja käypää materiaalia. Yli kolmensadan nimikkeen yltävä lähdeluettelo on jo sellaisenaan huomattava tietolähde.

Tutkimustehtäväkseen Panula asettaa "kuvata ja arvioida joukkoviestintätutkimuksen käymistilan aineksia, tarkastella yleisön asemaa tutkimuksessa ja arvioida eri lähestymistapojen mahdollisuuksia toistensa hyödyttämisen kannalta". Tiedotustutkimuksen "käymistilan ainekset" hän pelkistää kolmeen käsitteeseen: "vaikutukset, käyttötarkoitukset ja merkitykset". Itse käymistilaa

ei kirjassa paljon analysoida. Käymistila näyttää olevan sitä, että mainittujen käsitteiden leimaamat koulukunnat tai tutkimussuuntauksukset ovat rikkomassa omaa sulkeutuneisuuttaan ja niiden vuorovaikutus lupaa uusia synteesejä ja symbiooseja.

Kirjan sisällöstä valtaosa on viestintätutkimuksen karsinointia kolmeen tutkimussuuntaukseen. Vaikutustutkimuksen, käyttötarkoitustutkimuksen ja merkityksen käsitteen varaan rakentuvan koulukunnan peruskäsitteitä, historiaa ja sisäistä eriytymistä esitellään huolellisesti dokumentoiden. Syntyvä kuva on liiankin selkeä ja ideaalityyppinen. Kolmen koulukunnan konstruktio on ehkä enemmän joukkoviestintätutkimuksen tutkijoiden kuin viestinnän tutkijoiden tuottama. Esimerkiksi merkityskoulukuntaan on koottu melko kirjava joukko lähestymistapoja, joiden suhde huolellisesti hahmotettuun semioottiseen käsitteistöön jää osin melko etäiseksi.

Aidattuaan joukkoviestintätutkimuksen kolme suuntausta omiin karsinointihinsa Panula lopuksi pohtii lyhyesti miten tällaiseen eriytymiseen ja osin eristäytymiseenkin tulisi suhtautua. Pitäisikö tilanteeseen olla pettyntynyt ja epätoivoinen? Vai pitäisikö eri suuntauksia edustavien joukkoviestintäteoreetikkojen nahistelut jättää huomiotta ja keskittyä varsinaiseen viestintätutkimuksen tekemiseen? Yksi ratkaisu olisi paluu dogmatismiin. Se tarkoittaisi jonkin koulukunnan lähtökohtien, tutkimusongelmien ja tutkimusotteen julistamista oikeaksi ja muiden kritisoinnista näistä oikeista lähtökohdista käsin.

Panulan oma suhtautumistapa on lähinnä tyytyväisyys joukkoviestintätutkimuksen moninaisuuteen. Useassa yhteydessä hän korostaa eriytymisessä olevan kyse pikemminkin moniteoriaisuudesta kuin teoriattomuudesta. Hän kuitenkin kaipaa dialogia koulukuntien kesken ja pitää sitä myös mahdollisena eikä usko koulukuntien välillä olevan ylittämättömiä kielimuureja.

Tutkimus jää kuitenkin sinä mielessä kesken, että kolmen koulukunnan lähestymistapojen mahdollisuutta tukea toinen toistaan ei juuri sisällöllisesti valoteta. Viimeisellä sivulla Panula tosin tarjoaa yhdeksi symbioosin mahdollisuudeksi Jensenin esitystä "vastaanoton kokonaiskehikoksi", jota hän tarkastelee lähemmin merkityskoulukuntaan sijoittamansa vastaanottotutkimuksen yhteydessä.

Tällainen kokonaiskehikko, jossa joukkoviestinnän vastaanottamista selitetään sekä yleisöä, medioita että tilannetekijöitä koskevien muuttujien avulla, ei toki liitykään erityisesti merkityskoulukunnan tutkimuksiin. Ehkä enemmänkin sitä on käytetty vaikutustutkimusten ja käyttötarkoitustutkimusten alueilla, missä selittävät tutkimusasetelmat ovat muutenkin olleet yleisiä. Tämän

voi päätellä Panulankin tarkasteluista.

Toinen mielestäni oleellisempi kytkentä koulukuntien välille olisi rakennettavissa niitä erottavien peruskäsitteiden välisten suhteiden kautta. Esimerkiksi millainen on vaikutuksen käsitteen suhde merkityksenannon tai vastaanoton käsitteisiin? Missä mielessä on kysymys vaikutuksista, kun mediamuuttujien muuttuminen aiheuttaa muutoksia viestien ulskoodaamisessa? Voidaanko puhua vaikutuksista, jos joukkoviestinnän tarjoaman merkitysympäristön muuttuminen johtaa siihen, että yleisön oman arkielämänsä asioille antamat merkitykset muuttuvat? Jos käyttötarkoitustutkimuksen yhtenä kohteena on joukkoviestinnän käytön seurausten – jopa tarkoitamattomien seurausten – tutkiminen, niin miten se eroaa vaikutustutkimuksesta? Samantapaisia kysymyksiä voitaisiin keksiä myös käyttötartvetutkimuksen ja vastaanottotutkimuksen käsitteiden välisistä suhteista.

Koulukuntien käsitteellisten suhteiden rakentamisen Panula jättää pääasiassa lukijalleen, mutta tarjoaa käytettäväksi runsaasti raaka-aineita ja työkaluja.

Pertti Suhonen

Kuvien edessä

KUUSAMO, Altti. Kuvien edessä. Esseitä kuvan semiotiikasta. Gaudeamus/Painokaari Oy. Helsinki 1990. 259 s.

"Niin taiteen ammattilaiset kuin vastaanottajat ovat aina olleet kiinnostuneita siitä, mitä on kuvien tai 'kulissien' takana. Tähän teokseen sisällytetyt esseet pyytävät katsojaa sen sijaan pysymään hetken aloillaan kuvien 'edessä'. Esseeni ovatkin kuvien edessäoloharjoituksia." (s. 5).

Kuusamo antaa ymmärtää, että kuvien taakse kurkottaminen etsii scliytystä, syytä, alkuperää kuvan Tekijästä, Luonnosta, Ilmaisutarpeesta tai Luovuudesta. Kuitenkin katsoja katsoo kuvaa, ei tekijää, luontoa jne. Kuvan taakse kurkottaminen voi olla mm. sitä, että kuvaa pidetään läpinäkyvänä ikkunana luontoon, jolloin kuvassa itsessään ei "nähdä" mitään problemaattista. Tämä lä-

pinäkyvyys johtuu kuitenkin automatisoituneesta tai naturalisoituneesta kuvien lukutottumuksestamme. Kuvadekoodataan niin rutinoitusti ja vaivattomasti, että ensinkään tulla tietoiseksi siitä että näkeminen on tuokintaoperaatio, jonka ehtona on sosiaalis-historiallisesti määrittyvä koodiperusta.

Kuusamon ensimmäinen pyrkimys on osoittaa, että kuva ei sijaitse kuin osaksi fyysisessä kuvamateriaalissa – tarvitaan lisäksi katsoja joka tuottaa kuvan ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi soveltamalla materiaaliin projektivisesti tiettyjä skeemoja, intersubjektivisesti jaettuja ja institutionalisoituneita ymmärtämisen rakenteita. Toisaalla myös tekijä jotakin esitystä tuottaessa jäsentää materiaalia näitä yhteisiä historiallisesti kehitettyjä ymmärtämisen rakenteita käyttäen. Toisin sanoen materiaali tulee kuvaksi aina tiettyjen tulkintarakenteiden läpi nähtynä, materiaali tulee kuvaksi vasta kun siihen projisoidaan jokin merkitys. Merkitys ei siis sijaitse kuvassa, vaan ihmismielissä vaikuttavassa kulttuurisessa koodauksessa.

Kuusamon toinen keskeinen pyrkimys on osoittaa, kestävämmäksi kuvan ja sanan tai näkemisen ja tietämisen perustavanlaatuisiksi luultu vastakohtaisuus. Tämä vastakohtaisuus juontuu jo antiikista ja se on hyvin keskeinen tekijä 1900-luvun modernismin "puhtaana visuaalisen asenteen ideologiassa". Tässä distinktiossa se mikä koskee kuvaa, sijoittuu aina lähelle luontoa (fyysistä); näkeminen on alkuperäistä ja puhdasta, siinä missä tietäminen on keinotekoisista ja "kirjallista". Kuusamon mukaan tämä vastakkainasettelu on ollut eräs kauimmin säilyneitä uskomuksia – se raukesi tarkkaan ottaen vasta vuonna 1956 E.H. Gombrichin teoksen "Art and Illusion" ilmestyessä. Tässä työssä esitettiin Kuusamon mukaan ensimmäinen kuvan poetiikka, jossa luonnollinen näkeminen kyseenalaistettiin ja näköhavaintoa alettiin pitää käsitteellisten prosessien tuottamana ja siten historiallisten kulttuuristen koodien hallitsemana. "Puhtaasti visuaalisiin" keinoihin ei kuvasta voida päätellä paljoakaan. Näkemiseemme osallistuu aina suuri joukko poissaolevaa kulttuurista tietoa, jonka varassa materiaali konstituoidaan joksikin. Visuaalinen myös määräytyy ilmaisun tasossa siitä mikä ei ole visuaalista – kuvan yhteydessä oleva sana, musiikki tai jopa haju määrää ja ohjaa tulkintaa.

Kuusamon pyrkimys osoittaa, että kuva on kuva vasta merkityksen tasolla, johtaa suoraan pyrkimykseen purkaa kuvan ja sanan jyrkkä vastakohtaisuus. Ei ainoastaan kuva synny vasta kulttuuristen tuokintaohjelmien vaikutuksesta, vaan sama pätee myös sanaan: molemmat syntyvät saman merkityksellistämisen piirissä. Pyrkimys kuvan ja sanan vastakohtaan purkamiseen johtaa Kuusa-